

Posudek oponenta habilitační práce

Masarykova univerzita	
Fakulta	filozofická
Obor řízení	obecná a diachronní lingvistika
Uchazeč	Mgr. Tomáš Káňa, Ph.D.
Pracoviště uchazeče	Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta
Habilitační práce (název)	<i>Česká a německá deminutiva na pozadí korpusových dat</i>
Oponent	Prof. Peter Ďurčo, CSc.
Pracoviště oponenta	Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Text posudku (rozsah dle zvážení oponenta)

Mohlo by sa na prvý pohľad zdať, že venovať opäť pozornosť deminutívam je v súčasnej modernej lingvistiky málo atraktívne vracanie sa k starej a nie veľmi páľčivej téme. T. Káňa však ukázal a dokázal, že témy nestarnú, starnú len prístupy k ich skúmaniu a, samozrejme, starne aj materiál. Nová jazyková situácia a nové možnosti výskumu sú novou výzvou pre akúkoľvek tému.

Opodstatnenosť výskumu deminutív možno vidieť v tom, že stále zostávajú niektoré problémy nevyriešené, resp. niektoré javy sú neopísané a vynárajú sa aj nové otázky. Zo všeobecnolingvistického hľadiska ide o otázku univerzálnosti tohto javu, teda či a akými formálnymi a štruktúrnymi tvarmi sa kategória deminutívnosti v jazykoch realizuje, aké sú kvantitatívne pomery medzi nimi a aké sú kompenzačné prostriedky v prípade výrazne deminujúcich a nedeminujúcich jazykov? Z toho ďalej vyplýva aj veľmi nejednoznačná otázka hraníc medzi syntetickými a analytickými formami prostriedkov deminutívnosti. Spektrum názorov na kategóriu deminutívnosti je také široké, že sem môžu patriť prakticky všetky slovtvorné postupy, teda nie len tradičné deriváty, ale aj kompozitá a slovné spojenia, vyjadrujúce deminutívnosť lexikálnymi prostriedkami a tiež tzv. čisto sémantické deminutíva, vyjadrujúce deminutívnosť (zdrobnenosť) pojmomovo.

Treba vyzdvihnúť tri zásadné veci v práci: minucióznosť výskumu a opisu, uplatnenie moderných metód korpusovej lingvistiky a prenikavú kontrastívnu analýzu, ktorá sleduje prejavy značných divergencií v deminutívnych aparátoch rôznych jazykov. Aj v tomto prípade sa potvrdilo, že množstvo dát, vrátane dát z paralelných korpusov, prináša jednak potvrdenie známych faktov, ale veľmi často aj úplne nové a prekvapujúce zistenia. Treba však povedať, že „výťažnosť“ dát závisí aj od schopnosti experimentátora ovládať nové technológie a kvantitatívne a kvalitatívne metódy počítačovej a špeciálne korpusovej lingvistiky. A toto je práve jedna z najsilnejších stránok práce. T. Káňa preukázal vysokú erudíciu v práci s korpusmi a v uplatňovaní metód korpusovej lingvistiky, čo dalo práci výrazný všeobecnolingvistický charakter. Potvrdením výbornej orientácie v oblasti korpusovej lingvistiky je napokon aj jeho vynikajúca monografia Sprachkorpora in Unterricht und Forschung (Brno 2014). V súvislosti s riešením otázky definície deminutív si autor kladie aj otázku vnímania tohto javu hovoriacimi a svoj empirický prístup dopĺňa T. Káňa ešte o dotazníkový prieskum chápania deminutívnosti medzi respondentmi.

Autor si postavil veľmi náročné výskumné ciele, ktoré možno zhrnúť do niekoľkých hlavných otázok: Čo všetko môžeme považovať za deminutíva, ktoré slová a s akými prostriedkami ich v rámci jednotlivých slovných druhov tvoria, koľko ich je a aké majú

náprotivky v iných jazykoch? Autor vynecháva z analýzy otázku hypokoristik, čo je podľa nás vzhľadom na šírku a osobitosť problematiky celkom racionálne rozhodnutie.

Treba konštatovať, že opis a výklad javov je veľmi dôkladný, systematický a precízny. Autor pri každom prostriedku na tvorenie deminutív uvádza okrem systémových javov a analógií aj anomálie a zvláštnosti. Dôležité v tejto súvislosti je to, že autor uvádza aj údaje o frekvencii jednotlivých javov a ich sémantike, vďaka čomu plasticky postihuje javy v jadre a tiež na jej periférii. Kontrastívny prístup nie je zúžený len na jednu samostatnú kapitolu, ale je prítomný priebežne vo všetkých kapitolách, pričom je okrem česko-nemeckého pohľadu vhodne dopĺňaný aj o paralely v iných jazykoch.

Autorovo definičné vymedzenie tzv. pravých deminutív je komplexné a veľmi striktné. Opiera sa o štruktúrne, slovotvorné, funkčné, kolokačné a frekvenčné kritéria. Zjednodušene možno povedať, že za deminutíva autor považuje len jednoslovné útvary modifikované deminutívnym prostriedkom s evaluatívnou hodnotou. Autor teda vylučuje nielen analytické lexémy, kompozitá, heteronymá, formálne deminutíva bez deminutívnej funkcie, ale aj prípady, ktoré možno len etymologicky identifikovať ako zdobneniny a prípady s tzv. homonymnými sufixami vrátane cudzích slov (por. s. 43). Vecou diskusie môžu však byť prípady polysémie a prípady deminutívnych foriem bez zjavnej deminutívnej funkcie. Táto očividne najproblémovejšia časť je aj terminologicky označovaná najrôznejšími spôsobmi a sám autor pridáva ešte nové označenia „nepravé deminutíva“ a „kvázidemínutíva“, pričom argumentuje ich významovou priezračnosťou oproti iným termínom.

Za cenné v práci považujem aj to, že autor nevynáša v každom prípade jednoznačné sudy, napr. či ide o mutáciu alebo deriváciu a teda či ide o vzťah modifikačný alebo špecifikačný a pod., ale pripúšťa aj alternatívne výklady javov vzhľadom na ambivalentnosť odvodzovacích základov a etymologickú zahmlenosť.

Treba oceniť, že popri binárnych vzťahoch medzi odvodzovacím základom a produktom sa autor usiloval aj o hlbšiu analýzu pri skúmaní tzv. deminutívnych radov a stupňov deminutívnosti, a to aj kontrastívne. Pozoruhodné je v práci skúmanie potenciálu deminutivizačných prostriedkov a rôznosti ich sémantiky, funkcionality, kolokability a frekvencie. Je otázkou, či deminutivizácia má v tomto smere systémové limity, alebo je tvorenie deminutív len vecou úzu a „citového rozpoloženia“, resp. rôznosť deminutivizačného potenciálu je limitovaná len lexémovo, teda do akej miery pripúšťajú lexémy tvorenie deminutívnych radov podobne ako napr. slovenské *mama* > *mamka* > *mamička* > *maminka* > *mamuľka* > *mamuška* > *mamušenka* > *mamušenka* > *mamulienka* > *mamuľôčka* > *mamulienočka* > *maminečka* > *mamičenka* > *mamičenenka* atď., alebo *drobný* > *drobnučký* > *drobnulinký* > *drobulinký* > *drobunský* > *drobušký* > *drobnulský* > *drobučinký* atď.

Hoci systém nemeckých deminutív je oveľa chudobnejší, autor dôsledne uplatňuje metodológiu výskumu a metodický postup analogicky s opisom českých deminutív, čím zachoval nielen jednotnosť prístupu ku skúmaniu, ale podchytením frekvencie a popisom kontextových funkcií nemeckých deminutív dokázal podať širší a komplexnejší pohľad na nemecké deminutíva a doplniť niektoré biele miesta v opise, napríklad presnejším rozlíšením pravých deminutív od deminutívnych tvarov, ktoré nemajú deminutívny význam, teda tzv. kvázidemínutív. Na rozsiahlych korpusových dátach autor presvedčivo dokázal, ktoré deriváty je možné považovať za deminutíva, a ktoré naopak nie. Veľmi inštruktívne a presvedčivo demonštruje svoj metodologický prístup a metodický postup napríklad pri vymedzení modifikačného sufixu *-i* v nemčine. Vďaka korpusovým dátam sa podarilo autorovi podať aj presnejší opis regionálnych variet deminutív. Zaujímavá a užitočná napríklad aj pre didaktickú aplikáciu je analýza konkurenčných deminutívnych prostriedkov *-chen* a *-lein*, ich frekvenčného zastúpenia, preferencií, resp. výlučnosti použitia.

Možno súhlasiť s autorom, že v kontextoch s nenahraditeľnými deminutívami nejde o pravé deminutíva, za úvahu však stojí ich užitie v idiómoch, kde sa deminutívny komponent predsa len môže podieľať na vytváraní evaluatívnej zložky celkovej sémantiky, napr. *etw. mit Köpfchen machen, jmdm. ein Schnippchen schlagen* alebo *armes Würstchen* (por. s. 315).

Autor neobchádza ani otázku kompozít s deminutívnym základovým slovom a naznačuje niektoré problémy, ide však o veľmi obsiahlu a zložitú problematiku voľných a idiomatizovaných kompozít vo vzťahu k deminutívnym simpliciám, ktorá by pokojne mohla byť spracovaná samostatne, preto je istá stručnosť pochopiteľná a akceptovateľná.

Treba konštatovať, že T. Káňa svojou prácou nielen dopĺňa, ale aj výrazne rozširuje sumu poznatkov o skúmanom jave, a to tak v češtine ako aj nemčine, pokrýva aj doteraz deficitné miesta výskumu, prináša mimoriadne široký a hlboký empirický záber do skúmaného materiálu, ktorým prekonal všetky doterajšie opisy.

Všeobecnolingvistický rozmer jeho práce vidím v pevných metodologických východiskách, jednotnej metodike výskumu, systematickosti opisu, šírke analýzy a interpretácie dát a v jasne zovšeobecnených, argumentačne a materiálovo podložených, verifikovateľných záveroch.

Na základe uvedených konštatovaní navrhujem, aby bol Mgr. Tomášovi Káňovi po úspešnej obhajobe udelený vedecko-pedagogický titul docent v odbore Obecná a diachronná lingvistiká.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

1. Treba robiť zo všeobecnolingvistického hľadiska pri skúmaní univerzálnosti javu deminutívnosti ostrú deliacu čiaru medzi tým, akými formálnymi a štruktúrnymi tvarmi sa kategória deminutívnosti v jazykoch realizuje, aké sú kvantitatívne pomery medzi nimi a aké sú kompenzačné prostriedky v prípade výrazne deminujúcich a nedeminujúcich jazykov?
2. Je možné spraviť z hľadiska univerzálnosti kategórie deminutívnosti ostrú deliacu čiaru medzi tzv. pravými deminutívami a inými spôsobmi deminutivizácie?
3. Je možné predpokladať/očakávať nejaké zásadné rozdiely pri uplatňovaní deminutivizácie v písanom a hovorenom jazyku?
4. Je možné uvažovať o nejakej typológii jazykov podľa povahy a rozsahu ich deminujúcich prostriedkov?
5. Vyplývajú rozdiely v deminutivizácii len z typologickej povahy jazyka, alebo to vypovedá niečo aj o „duchu“ jazyka?

Závěr

Habilitační práce Mgr. Tomáš Káňa, PhD.: Česká a německá deminutiva na pozadí korpusových dat *splňuje – nesplňuje* požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Obecná a diachronní lingvistiká.

Datum 24. 4. 2017